

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Шосткинський інститут Сумського державного університету
Фармацевтична компанія «Фармак»
Управління освіти Шосткинської міської ради
Виконавчий комітет Шосткинської міської ради

ОСВІТА, НАУКА ТА ВИРОБНИЦТВО: РОЗВИТОК І ПЕРСПЕКТИВИ

МАТЕРІАЛИ

II Всеукраїнської науково-методичної конференції,

(Шостка, 20 квітня 2017 року)

Суми
Сумський державний університет
2017

УДК 235.27

**ОСТАРБАЙТЕРИ З УКРАЇНИ: ВЕРБУВАННЯ,
ПРИМУСОВА ПРАЦЯ, РЕПАТРІАЦІЯ**

М.А. Косачова, О.В. Самбур, Н.М. Петрушка

Шосткинська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 11

41100, м. Шостка, вул. Свободи 70

Шосткинська міська мала академія наук

учнівської молоді

Шосткинської міської ради Сумської області

school__11@ukr.net

Остарбайтери (нім. Ostarbeiter — «східні робітники») — німецький термін для означення осіб, які були вивезені гітлерівцями з окупованих територій, протягом Другої світової війни на примусові роботи до Німеччини.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі вивчення існуючих матеріалів, зібраних даних, осмислення на базі архівних документів, спогадів очевидців визначити сутність явища «остарбайтери» та прослідити всі тонкощі цього процесу, збагатити знання історичного характеру і зробити власні висновки на основі узагальнення джерел.

Я вважаю, що обрана мною тема є актуальна для сьогодення, адже необхідна реалізація такого дослідницького напрямку, як збирання усних свідчень остарбайтерів з їх подальшою інтерпретацією, систематизацією, створенням електронних інформаційних ресурсів, оскільки наявні зараз об'єкти (свідки подій) вивчення згодом можуть зникнути взагалі, що ускладнить процес пізнання теми. Також це дослідження є певним прогресивним кроком уперед по збереженню вікового досвіду нашого регіону та спробою популяризації з метою підвищення громадянської свідомості.

Кампанія з відправлення українців до Рейху розпочалася наприкінці 1941 року і тривала до кінця 1944 року. Людям, які потрапили у результаті несприятливих обставин у таке складне середовище, не залишалося більше нічого, як змиритися і пристосуватися до нього, тому що виявляти протест втечами чи невиходом на роботу наважувалися далеко не всі, та й не завжди це давало бажані результати, а в деяких випадках ще й набагато ускладнювало й до того непросту ситуацію.

Проживали примусові робітники у таборах, огорожених колючим дротом, без будь-яких окремих зручностей, проте з охороною німецької поліції. За межі табору виходити не дозволяли, лише для виробничих потреб. Належного харчування не було. Катастрофічно не вистачало одягу та взуття. Антисанітарні умови, які були у німецьких таборах сприяли розвитку різноманітних інфекцій та хвороб (туберкульоз, виснаження, плеврит, тиф і запалення легенів) і, відповідно, високій смертності.

Відразу після прибуття робітники зі Сходу потрапляли у розпорядження Міністерства праці та Бюро з використання робочої сили. У результаті одних забирали поміщики, інших направляли на державні чи приватні фабрики й заводи та на різноманітні "чорні" роботи.

Робочий день часто становив 12 годин, а подекуди й більше. Неодноразово траплялися випадки, коли під час примусового перебування за кордоном остарбайтерів переводили з одного місця роботи на інше, не пояснюючи при цьому причин таких дій.

Спектр використання праці східних робітників був доволі широким, вони працювали у промисловості, дрібному приватному секторі, сільському господарстві, на залізничних станціях, на будівництві оборонних укріплень, бараків, у шахтах, а також приводили до ладу вулиці міст і сіл, які зазнали зруйнувань унаслідок військових дій тощо.

Приблизно третина робітників із СРСР, за підрахунками німецьких дослідників, працювала у сільському господарстві; 8,3% - у видобувній промисловості; 29,2% - на металургійних підприємствах; 3,7% - у хімічній промисловості; 3,6% - на будівництві.

У переважній більшості випадків робота оstarбайтерів була надзвичайно важкою, виснажливою та низькооплачуваною. Умови праці не відповідали ніяким стандартам.

Отож, визначальними особливостями використання праці примусових робітників у промисловості Німеччини були: суворе регламентація робочого дня, заборона з будь-яких причин залишати своє робоче місце, визначений установою праці раціон харчування, низька, урегульована система оплати праці, вихід на роботу у вихідні, незадовільні умови праці, продумана система покарань за вияв спротиву, суцільне обмеження особистих прав і свобод.

За найменший вияв супротиву «раби» піддавалися жорстоким катуванням та покаранням: жінок залучали до сексуального насильства, проводилися безліч медичних дослідів, в'язнів били батогами, знущалися та зрештою спалювали у газових камерах або у печах крематорію.

Один з напрямків дослідницької роботи я присвятила оstarбайтерським долям Шосткинщини та їх боротьбі за виживання; основними джерелами цього розділу стали спогади колишніх примусових робітників, очевидців подій.

29 червня 1942 року - Євдокія Савеліївна Корж була вивезена до Німеччини із селища Ображіївка Шосткинського району. Спочатку вона потрапила до Сум, звідки у товарних вагонах, при величезній скупченості, була направлена до німецького міста Ліхтенау. Вона жила у бараку, її майже не годували, Євдокія Савеліївна мала тільки спецодяг з номером 208, за яким до неї зверталися.

Вона була залучена до робіт у лісі на військовому заводі без вихідних, у дві зміни: денну та нічну, виготовляли міни та гранати. Через пожежу, яка сталася на цьому заводі, жінка була переведена на кар'єр, за місто, де потрібно було вагонами розвантажувати щебеню.

22 квітня 1945 року – вона була звільнена. Повернувшись додому, в цей скрутний час, вона намагалася влаштуватися на роботу, але скрізь чула відмову через тавро - «ворог народу». Згодо жінка отримала місце на заводі «Свема», де пропрацювала майже все життя в тяжких умовах.

І тільки через багато років до військкомату надійшов лист про те, що з жінки знято «звання - ворог народу», і Євдокія Савеліївна отримала посвідчення учасника бойових дій.

На уламках пам'яті - Корж Микита Юхимович. У серпні 1942 року сімнадцятирічним хлопцем був вивезений з Сумщини до Німеччини.

Він потрапив у табір Лаутаверк-Зюд 3-«А», який знаходився при алюмінієвому заводі. Жили в бараках по 50-60 осіб, спали на дерев'яних нарах у два поверхи. Працювали 12-14 годин на добу на розвантажуванні руди і завантажуванні у піч шихту.

Перші півроку умови були стерпними, адже за роботу платили по три марки на місяць, за які можна було купити конверт та переслати гроші на батьківщину, але це тільки спочатку. До адресатів дійшов тільки перший лист, всі інші не відправлялися, а склалися у концтаборі.

Навесні 1943 року умови життя, і без того жорсткі, стали нестерпними, особливо коли німецьку охорону змінила дивізія СС. Вони знущалися з в'язнів у своє задоволення. Кожен день у таборі вмирили робітники. На місце померлих привозили нових рабів. Люди жили однією надією.

Взимку 1945 року Лаутаверк полетіли бомби, в результаті чого табір 3-«А» був розділений на дві частини: «Вест» - де утримували французів, бельгійців, англійців та інших, і «Ост» - де були поляки, словаки, чехи, радянські люди всіх національностей. Згодом завод, а разом з ним і табір, евакуювали. Микиті Юхимовичу вдалося втекти і

після кількох днів блукань він ще з кількома в'язнями перетнули лінію фронту і вийшли в розташування одного з підрозділів Червоної Армії. Їх переодягли, нагодували, хворим і ослабленим надали медичну допомогу. 20 квітня 1945 року Микита Корж разом з іншими в'язнями, які врятувалися втечею, приймає присягу і отримує зброю. До осені 1949 року - служба у армії. Додому Корж Микита повернувся лише через сім років.

Весь повоєнний час Микита Юхимович Корж працював на різних посадах, був активним громадським діячем, був шанованою людиною. 28 жовтня 2008 року після важкої хвороби пішов з життя. Але залишився у пам'яті багатьох доброю та чесною людиною.

Плахотник Тетяна Іванівна. У період Другої світової війни Плахотник Тетяна Іванівна була вивезена до Німеччини. До 1944 року працювала на військовому заводі у селищі Гюзень, а з лютого 1944 року до травня 1945 року була в'язнем концентраційного табору Аушвіц, це було її покарання за втечу, неподалік міста Освенцим. Саме цей сумнозвісний концтабір став місцем наймасовішого знищення мирних громадян за всю історію людства. Саме тут від смерті у газовій камері, жінку врятував пояс, який на смугастій робі затягнувся у вузол, наглядачка ударила її та виштовхнула з черги, щоб звільнити дорогу іншим, а Тетяну Іванівну повернули у барак.

У 1944 році Аушвіц був звільнений радянською армією і Плахотник Т.І змогла повернулася додому. У післявоєнний період її постійно викликали на допит до НКВД, де одного разу жінка не витримала, зірвала з себе одягу і слідчі змогли побачити її жахливо понівечене тіло, після цього жінку не чіпали. Влітку 1997 року з Тетяни Іванівни Плахотник знято «звання - ворог народу», і жінка отримала посвідчення учасника бойових дій.

Все повоєнне життя (48 років) пропрацювала на одному місці - у БК ім. К.Маркса (зараз Центр естетичного виховання «Зірка»).

Матвієнко Тамара Василівна. За вказівкою бургомістра міста 14 липня 1942 року юнаків та дівчат завантажили у товарні вагони і відправили у селище Пирогівку, згодом до міста Новгород-Сіверський, а звідти через Білорусь до Німеччини. Жінка потрапила до Магдебургу і була відправлена працювати на завод, де виготовляли манометри. Одного разу вона вирішила втекти та попрямувала до вокзалу, де пересічний німець купив їй квиток і допоміг сісти на потяг, але після чергової перевірки документів у Польщі її заарештували і відправили до в'язниці у місто Кутно, потім у штрафний табір Хохензальц, а 10 грудня 1942 року - у концтабір Штуттгоф, де вона перебувала до січня 1945 р.

25 січня 1945 рік фашисти розпочали ліквідацію табору. В'язнів розділили на похідні колони, по 1000 чоловік у кожній, і повели у околиці

Лемборк і Вейгерова. Так почалося ходіння муками 25 тисяч ув'язнених. Для більшості з них - остання путь. Після приходу у околиці Лемборк, поріділі колони тягнули жалюгідне існування до березня 1945р.

Тамара Матвієнко з трьома подругами Лілею Лавровою, Зоєю Фоміною, Катею Голуб втекли з цієї колони, відірвали номери і червоні хрести з одягу.

Дівчата дійшли до місцезроташування військової частина Гуревича, їх звільнила І танкова армія II Білоруського фронту. Після того, як армія пішла у наступ на Берлін, колишніх в'язнів відправили у тил, на роботу у військовий радгосп. Тамару Василівну 15 грудня 1945 років через комендатуру доставили у Шостку.

Коли був звільнений Штуттгоф, радянські солдати знайшли на складі фото і паспорт Тамари Матвієнко. Вони написали лист і разом з фотографією відіслали батькам, які довгі роки нічого не знали про долю дочки. Після війни Тамара Василівна працювала бухгалтером у різних організаціях.

У 1962 році в Штуттгофе був відкритий музей. На тому місці, де спалювали людей, на гранітній плиті висікли напис: «Покладіть їм сердечну троянду та йдіть - тут живе ганьба».

Висновок. У процесі розв'язання поставлених у дослідницькій роботі завдань я дійшла наступних висновків, що ця робота має велике моральне, практичне, інтелектуальне значення. Тема оstarбайтерів є дуже важливою, бо більшість з них довгий час вважалися «ворогами народу». Разом з усіма тонкощами і трагізмом цього явища, «остарбайтери» є важливою частиною історії нашого краю. В процесі дослідження у мене з'явилася унікальна можливість долучитися до пошукової роботи, поспілкуватися зі ще живими свідками подій Другої світової війни та їх родичами. Мені, особисто, вдалось збагатити власну скарбничку знань, підвищити рівень роботи з історичними та архівними джерелами, вдосконалити вміння мислити аналітично.